

Форми та методи діяльності КП(б)У з організації жіночого пролетаріату у 20-х роках ХХ ст.

На сучасному етапі у контексті демократичних перетворень держави вбачаємо за необхідне узагальнення досягнень сучасних європейських країн та історичного вітчизняного досвіду із залучення жіноцтва до громадсько-політичного життя, стимулювання їх соціальної активності, підвищення потенційної ролі у суспільстві, тобто досвіду з вирішення так званого "жіночого питання". Актуальним з цього приводу є вивчення радянського періоду історичного розвитку держави у руслі гендерних досліджень, теоретичний аналіз реалій жіночого буття, переосмислення становища жінок як соціальної групи в країні Рад.

"Жіноче питання", вважаємо, є поняття комплексне. Воно охоплює проблеми, пов'язані з реалізацією жінками кожної із трьох основних соціальних функцій – трудівниці, матері, власне жінки, як особистості і громадянки. Завдання вирішення даного питання неодмінно зумовлює пошук шляхів, які би дозволили жінці за власним бажанням оптимально поєднувати всі названі функції, створення умов, коли виконання однієї з них не є перешкодою для здійснення інших.

Компартійне керівництво за радянських часів виробило ідеологічні та практичні підходи в цьому напрямку. У 1920-х роках була сформована та втілена в життя більшовицька концепція вирішення "жіночого питання" шляхом юридичного проголошення рівноправності статей і створення при партійних органах відділів для роботи серед жінок. Останні мали сприяти інтенсифікації "фактичного розкріпачення" й залучення жіночих мас до будівництва соціалізму. Така програма емансипації була частиною загальнодержавної класової політики. Вважаємо, радянська система, попри всі її недоліки, не стояла осторонь світових тенденцій стосовно підвищення статусу жінок у суспільстві. Поза тим, досить предметно розуміла їх роль для держави як однієї з рушійних сил соціалістичного суспільства.

Одним із основних принципів діяльності більшовиків серед робітниць було партійне керівництво жіночим пролетарським рухом та необхідність застосування спеціальних форм і методів "виховання", політичної організації жіноцтва. Специфічна робота серед жіночого населення, на думку комуністів, обумовлювалася фізіологічними і психологічними відмінностями та запитамі жінок. До того ж потребувала копіткого ставлення задля швидкого подолання їх соціальної, культурної, професійної відсталості та

убезпечення використання жіноцтва, як "найбільш відсталого заgonу робітничого класу", з боку контрреволюції.

У даній статті ставимо за мету – подати загальний огляд, систематизацію та аналіз основних форм і методів спеціальної діяльності радянської влади (відділів для роботи серед робітниць і селянок) у напрямку згуртування, ідеологічної політпросвіти, розвитку соціальної активності жіночого пролетаріату України у 20-х роках ХХ століття.

У своїй роботі щодо організації жіноцтва Комуністична партія використовувала вже апробовані форми та методи виховання пролетарських мас. Однак, безперечно, вони мали набувати специфічного відтінку, застосовуючись у діяльності серед робітниць та селянок. Жіночі мітинги, конференції, збори проводилися для згуртування виключно жіноцтва, у той час як спеціально чоловічих зібрань не існувало. Вони вирізнялися як характером підготовки, створюваною внутрішньою атмосферою, так і резонансом, який здійснювали на сім'ю, виробництво, суспільство уцілому. Нарешті, їх своєрідність полягала не тільки у формі та способі використання, але й в побудові змістового компонента функціонування. З одного боку, за допомогою таких "специфічних підходів" більшовики вдавалися до вирішення комплексу питань, так чи інакше пов'язаних із соціальним становищем жінок, їх суспільною діяльністю. З іншого, здійснювали залучення жіноцтва до громадсько-політичної, професійної активності, перевищували, розвиваючи нову комуністичну свідомість, одним словом – "ставили на службу" справі побудови соціалізму.

Цілоком погоджуючись з дослідницею Ємельяною Є., вважаємо, що найбільш уживані форми і методи партійної роботи серед жіночого пролетаріату в перші роки існування радянської влади можна умовно розділити на три основні групи відповідно до критерію змісту та характеру впливу на розвиток соціальної активності трудящих жіночих мас [1].

До першої групи агітаційно-пропагандистських форм та методів відносимо, наприклад, мітинги, мітинги-концерти, листівки, екскурсії, святкування Дня 8 Березня, "Дня робітниць", розвиток жіночої преси і таке ін. До другої групи організаційно-виховних форм можна включити жіночі з'їзди, безпартійні конференції, збори, делегатські збори представниць, секції робітниць та селянок. Третю групу складають форми та методи громадсько-практичної діяльності жіноцтва, як-от: суботники, різноманітні "тижні" ("тиждень допомоги фронту", "тиждень червоноармійця", "тиждень дитини"), участь жінок у боротьбі з голодом, епідеміями, дитячою безпритульністю тощо. Зауважимо, що така класифікація, безумовно, не є абсолютною. Адже не можна знайти форми і методи у "чистому вигляді",

які б не здійснювали, наприклад, виховного впливу чи не вносили б елементів організації й агітації в діяльність робітниць та селянок.

Слід зазначити, що більшість агітаційно-пропагандистських методів впливу на жіноцтво широко застосовувалися партією ще до революції. Найуживанішими серед них можна вважати різні види мітингів, які влаштовувалися на заводах, фабриках, у районах, містах серед робітниць, у повітах, волостях та селах серед селянок. Вони були переважаючою формою згуртування жіноцтва у перші роки становлення радянської влади. Не випадково цей період діяльності Компартії серед пролетарок називався агітаційним часом "пробудження" чи "розпушування ґрунту". Мітинги викликали живий інтерес, тому могли приваблювати значну кількість жінок. Часто напередодні їх проведення парткоми випускали звернення-заклики до робітниць чи рекламні плакати із зазначенням теми. Мітинги могли приурочуватися, наприклад, гострим політичним проблемам. Серед селянок почасти зачіпали питання, які стосувалися їх матеріального становища, пайків, діяльності волосної адміністрації, становища трудящих у містах. Численна тематика присвячувалася життю і діяльності власне жінок-трудівниць у нових умовах та пропаганді комуністичних ідей, як-от: "Жінка і Радянська влада", "Що дала трудящим жінкам радянська влада", "Жінка в будівництві нового життя" тощо. Емоційна подача матеріалу і чітко визначена проблематика дозволяла жінкам добре засвоїти невеликий об'єм політичної інформації, тому мітинги часто проводилися комуністами. Так, тільки під час святкування Міжнародного жіночого дня 1923 р. Харківський партійний комітет організував 65 мітингів для жінок міста, Київський – 50, Полтавський – 38 [12, с. 37, 39].

У цей же період мала популярність така форма прямого звернення до жіноцтва, як листівки, що випускалися ЦК РКП(б), ЦК КП(б)У та губернськими й повітовими комітетами партії і їх жінвідділами. Листівки мали обов'язково відповідне смислове й емоційне навантаження, лозунги та заклики. Вони готувалися, наприклад, у зв'язку з інформуванням про становище на фронтах у роки громадянської війни, до 8 Березня, під час виборів до Рад, перевиборів делегаток, проведення тижнів охорони материнства і дитинства, продовольчої політики, трудової повинності та ін. Ці листівки разом з плакатами були спрямовані посилити революційний запал та класову солідарність трудівниць.

Одним із методів активного впливу у роботі партії серед жінок були так звані "Дні робітниць", які планувалися зазвичай раз на місяць. Суть їх полягала у тому, що в цей день спеціальні організатори міських, повітових партійних комітетів скеровувалися на заводи, фабрики, підприємства, де

працювали жінки, і проводили для них бесіди, лекції, доповіді на різні політичні, виробничі, побутові теми. Так, організовували збори робітниць, індивідуально-групові заняття, вечори запитань-відповідей безпосередньо у цехах під час перерви, у їдальнях чи "червоних куточках".

Пізніше більшовики аналогічно використовували "Дні селянок". У волостях мали розповсюдження різноманітні групові чи індивідуальні форми бесід, лекції із селянками при хатах-читальнях, домах-комунах, народних домах, клубах і "куточках селянки". Цікавим різновидом агітаційно-пропагандистського впливу були так звані "червоні агітповозки": із губернських й повітових міст на спеціальних возах, оснащених літературою, плакатами і грамофоном у села направлялися агітатори жінвідділів, які влаштовували на місцях концерти, спектаклі, мітинги, бесіди, почасти навіть допомагали по господарству вдовам, сім'ям червоноармійців та бідноти.

До поширених форм у сфері жіндіяльності можна віднести організацію екскурсій робітниць – до інших міст чи профільно-суміжних підприємств, дитячих і громадсько-побутових закладів, в "ударні" волості по роботі серед селянок, показові радянські й господарчі органи. Це дозволяло жіночим відділам на практиці виховувати почуття колективізму, розширювати світогляд пролетарок, вивести їх за межі буденного життя, створити можливість для обміну виробничим досвідом та досвідом громадської роботи.

Дієвим засобом політичного впливу та методом підвищення соціальної активності пролетарок вважалося проведення жіночого Дня 8 Березня. В одному із циркулярних партійних документів зазначено, що Міжнародний жіночий день є "днем перегляду нових сил пролетаріату, днем зміцнення солідарності трудящих всього світу і днем, коли робітничий клас у світлі загальних завдань ставить до центру своєї уваги запити і потреби трудівниць..., намагається позитивно вирішити їх, тим самим приваблюючи до рядів свідомих борців за пролетарську справу нових товаришів..." [3, с. 57, 61]. Слід сказати, що то був не стільки культурно-розважальний захід, скільки важливий момент для узагальнення і демонстрації виконаної парткомами жінроботи. Відповідно, кожного року проводилася суттєва підготовка та контролювалося на загальнодержавному рівні виконання певних кампаній, запланованих до 8 Березня.

ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У щорічно напередодні названої урочистості розсилали на місця циркулярні листи, постанови щодо порядку святкування пролетарського жіночого дня. У них зазвичай вказувалося, щоби місцеві партійні комітети та жінвідділи найбільше уваги приділяли

роз'ясненню трудівницям значення жіночого дня у зв'язку з конкретними завданнями періоду, давалися вказівки щодо форм його практичної організації та перспективні цілі. Місцеві жінвідділи розробляли спеціальні тези до 8 Березня, які конкретизували завдання ЦК партії відповідно до локальних умов та ситуації. Фактично кожне святкування відбувалося під чітко визначеними гаслами. Наприклад, у 1921 р. Міжнародний жіночий день минув під знаком заклику до активної участі робітниць і селянок у господарчому відродженні радянської республіки. Крім того, до нього була приурочена кампанія по створенню мережі майстерень, пралень, дитячих будинків, консультацій матерям та інших закладів, які б спряли покращенню соціального становища жіноцтва; на селі ж цей день пов'язали із посівною кампанією [4, с. 28; 5, с. 41]. У 1923 р. основними лозунгами 8 Березня були підвищення культурно-політичного рівня та професійної кваліфікації робітниць і селянок, а в 1924 р. головним фігурував заклик до ленінської партії. Жіночі дні святкувалися особливо урочисто за спеціальною програмою, організовувалися концерти, мітинги, лекції і таке ін.

Величезне значення у справі агітації й організації широких мас жіноцтва відігравала на свій лад і жіноча преса. До складу відділів робітниць і селянок входили літературні підвідділи, які контролювали випуск багатьох жіночих журналів, газет, "сторінок робітниць", видавали брошури, листівки, плакати з "жіночого питання". Жінвідділом Центрального Комітету партії редагувалися три основні журнали – "Комуністка", "Робітниця" і "Селянка". Для ЦК КП(б)У в даному руслі головним місцевим виданням являлася "Комунарка України". "Комуністка" і "Комунарка України" були керівними методичними і теоретичними журналами, передбаченими для жінпрацівників. У них друкувалася основна інформація щодо партійних рішень із "жіночого питання", поточної діяльності жінвідділів, узагальнювався досвід у цій сфері, подавалися зразкові плани подальшої роботи. Розміщені тут статті торкалися принципів організації жіночого руху, підготовки матеріалів для агітаційно-пропагандистської роботи, рецензувалася відповідна "фахова" література тощо. У свою чергу, популярною, спрямованою на широкі маси жіноцтва, можна вважати іншу вищеназвану періодику. Вона була розрахована не для "передових" жінок, бо ті користувалися загальною пресою, а для політично "менше розвинутих" політично категорій пролетарок. Жіночі журнали ознайомлювали робітниць і селянок з основними політичними проблемами того часу, з їхніми новими правами, допомагали жіноцтву усвідомити своє нове соціальне становище і долучитися до громадського життя. Що ж до "Сторінок робітниць", то вони являли собою окремі розділи, присвячені діяльності

серед жінок у загальнопролетарській пресі (щотижня їх мали друкувати губернські і центральні газети). Жінвідділ ЦК РКП(б) рекомендував на "Сторінках" висвітлювати питання поточного моменту з визначенням конкретних практичних завдань жіноцтва; висвітлювати побут робітниць, участь їх у виробництві, профспілковому русі, у партійній і радянській роботі. Слід сказати, що навколо жіночих журналів і газет формувався солідний актив жінок-кореспонденток, а місцеві відділи по роботі серед жінок і селянок мали за обов'язок регулярно подавати інформацію до вказаних видань [6, с. 84].

Форми і методи діяльності партії серед жіночих мас, які ми віднесли до організаційно-виховної групи, мали на меті підняти їх соціальну активність до більш високого рівня розвитку. Адже завдяки зборам, конференціям, з'їздам у жінок-учасниць напрацьовувалися вміння і навички не тільки сприймати політичну інформацію, а й активно репрезентувати власну позицію щодо поточних трансформацій, брати безпосередню участь у діяльності партійних і громадських організацій з вирішення "жіночого питання" та долучатися до реалізації загальнопролетарських завдань.

Однією із форм організаційно-виховної роботи були жіночі конференції як різновид поширених у той час безпартійних конференцій. Вони проводилися на волосному, повітовому, районному (фабричному) й губернському рівні. Так, на початку 20-х років губернські конференції скликалися декілька разів на рік. Їм, у свою чергу, передували локальні зібрання, на яких делегували представниць. Специфікою було те, що вони організовувалися переважно з контингенту безпартійних жінок, яких планувалося "підтягнути до рівня передових" активісток. Жіночі конференції у містах охоплювали певне коло робітниць переважно однієї чи суміжних професій, а у селі – селянок волості чи району. Жінвідділами часто практикувалися спільні конференції робітниць і селянок. Завдання полягало у тому, щоб вплинути на широкі маси ще неорганізованого жіноцтва, виявити їх настрої і запити та послідовно залучати до державного і господарчого будівництва соціалізму.

Порядок денний, тези доповідей, проекти рішень губернських і повітових конференцій розроблялися заздалегідь та розсилалися на місця. Це дозволяло при виборі делегаток сформувати думку колективу щодо проблем, які мали обговорюватися на конференціях. Зазвичай до розгляду виносилося три види питань: загальнополітичні (міжнародне й внутрішнє становище країни); про участь жінок у соціалістичному будівництві даної губернії міста, повіту (участь у роботі місцевих Рад, відділеннях робітничо-селянської інспекції і т.д.); щодо покращення соціального становища

жіноцтва (допомога сім'ям червоноармійок, функціонування дитячих заклаів і таке ін.). На фабричних конференціях могла йти мова про життя робітників, господарчу діяльність конкретного підприємства, про підвищення виробничої активності, охорону праці робітниць, покращення їх побуту тощо. У руслі селянських конференцій обговорювалися питання стосовно політики партії на селі, залучення селянок до комітетів селянської взаємодопомоги, кооперації, до справи вирішення продовольчого питання, організації кустарної промисловості й таке ін.

Важливо, що на конференціях вишукувався жіночий актив, який потім можна було використовувати на партійній та державній роботі. Інколи прямо обиралися спеціальні комісії для допомоги Радам чи проведення якихось заходів. Так, делегатки могли виконувати різноманітні практичні завдання, проводити огляд дитячих будинків і лазаретів, брати участь у суботниках. Для них готувалася спеціальна політико-просвітня робота, організовувалися екскурсії. До речі, такі зустрічі відбувалися у винятково урочистій обстановці [7, с. 88–89].

Суттєве значення для організації і виховання пролетарок мали губернські з'їзди робітниць і селянок, що нагадували собою конференції. Інколи вони присвячувалися цілком певному питанню, наприклад, участі жінок у посиленні сільськогосподарського виробництва чи залучення робітниць до діяльності профспілок. Однак почасти бажання партійних організацій глибше вплинути на свідомість і активність відсталих мас трудівниць змушувало губками виносити на обговорення конференцій чи з'їздів цілий комплекс різнорідних питань (до 12-ти). У ряді випадків проведення вказаних кампаній приурочувалося до певних революційних свят, як-от: 8 Березня, 1 Травня, 7 листопада. Губернські з'їзди, як і конференції, проводилися досить урочисто. На засіданнях давалися підсумки роботи партії серед жінок, діяльності губернських жінвідділів, вшановувалися активістки та героїні праці. До розгляду виносилися широкі й загальні питання (Радянська конституція, жінка у радянському будівництві і профспілковому русі; партія, комунізм і селянство; питання народної освіти, соціального виховання, охорони здоров'я, соціального забезпечення; сім'я і комуністичне господарство; жінка і релігія і т.д.), ухвалювалися відповідні рішення чи резолюції.

У спеціальній постанові про скликання з'їздів робітниць і селянок від 1925 р. (районних, окружних, всеукраїнських) підкреслювалося вже, що вони мають бути завершальним актом перевиборних кампаній делегатських зборів та спрямовувати жіночі маси до участі у виборах Рад [8, с. 52]. Зазначимо, що протягом досліджуваного періоду було проведено два Всеукраїнських з'їзди робітниць і селянок у 1920 р. та 1924 р., причому

обидва мали грандіозний резонанс. Форми роботи такого роду мали велике значення не тільки тому, що розвивали громадську активність жінок та організовували їх, вони, як вважали більшовики, сприяли формуванню класової свідомості, виховували "нових будівничих пролетарської держави і захисників робітничо-селянської влади" [9, с. 175].

У період з 1921 по 1923 рр. парткоми республіки організували і провели 982 спеціальних жіночих з'їзди і конференції, на яких були присутні 128 тис. делегаток [10]. Варто зазначити, що безпартійні конференції і з'їзди високо цінував В.Ленін, на яких сам неодноразово виступав з доповідями [11, с. 185–187; 12, с. 198–205]. Хоча у 1924 р. за резолюцією Всеукраїнської наради завідуючих жінвідділами конференції рекомендувалося застосовувати як форму роботи тільки для категорій "розпорошених робітниць", домашніх господарок і дружин робочих [13, с. 20].

Іншою масовою організаційно-виховною формою роботи партії серед трудівниць у перші роки становлення радянської влади були збори (загальноробітничі і власне жіночі). Наразі, для жінок вони були найдоступнішим, відкритим і простим видом співпраці, бо проводилися, як правило, на заводі, фабриці серед знайомого колективу і у звичній обстановці. Збори відбувалися регулярно, не рідше одного разу на місяць, поступово навчаючи робітниць елементарній організації, вільному обміну думками, колективізму. Обговорювалися переважно питання політичного характеру й такі, що торкалися діяльності підприємства та життя робочих (наприклад, продуктивність праці, значення профспілок і фабзавкому, охорона жіночої праці, охорона материнства і дитинства, клубна робота, шефство над дитячими закладами, вибори делегаток, перевибори Рад тощо). З огляду на зростання активності трудівниць, Всеукраїнська нарада жінорганзаторів у 1924 р. рекомендувала відходити від власне жіночих зборів і більше залучати робітниць до спільних виробничих [13, с. 20].

До третьої названої нами групи форм і методів розвитку соціальної активності жінок відносимо заходи залучення їх до громадсько-практичної діяльності "зі створення нових суспільних відносин" ("суботники", "тижні", "дні" і таке ін.). Ці так звані "методи агітації ділом" давали можливість дійсно кожному робітницю і селянку зробити не тільки свідком, але й безпосереднім учасником щоденної громадсько-трудової активності, яка була б складовою "будівництва нового життя" [1, с. 177]. Жіноцтво брало участь як у регулярних, спільних з чоловіками суботниках і недільниках, так і в спеціальних. Останні організовувалися, скажімо, під час "тижнів" селянина, охорони праці, дитини, матері-пролетарки, червоноармійця, червоної казарми, допомоги фронту, просвіти, організації ясель, дитячих їдалень та ін. Часто такі заходи, з огляду на свій зміст, проводилися

власне жіночими силами (як-от робота в госпіталах, дитячих закладах, збір пожертвувань; прання, пошиття білизни, одягу для армії, дитбудинків).

Ми розглянули в загальному основні форми й методи Компартійної роботи серед жіночого пролетаріату у перші роки становлення радянської влади. Однак автор вважає за необхідне окремо вдатися до аналізу такого виду роботи відділів робітниць і селянок, як делегатські збори представниць жіноцтва, з огляду на їх специфічну змістову значущість, дієвість та особливу результативність.

Таким чином, ідеологічно "відшліфовуючи" через масові агітаційно-пропагандистські, організаційно-виховні, громадсько-практичні форми й методи все нові когорти трудівниць, більшовики вирішували завдання "поголовної організації робітниць і селянок", здійснення зв'язку Комуністичної партії з безпартійними жіночими масами, виховання їх як "свідомих будівників соціалізму", залучення до активної участі у державному, господарському і культурному житті країни. Показово, що жіноцтво так чи інакше розумілося радянською владою як потенційна група "нових товаришів", яку можна було залучити до лав "борців за пролетарську справу" та посилити позиції радянської влади у суспільстві.

Література

1. Емельянова Е.Д. Революция, партия, женщина. Опыт работы Коммунистической партии среди трудящихся женщин (1917–1925). – Смоленск, 1971.
2. Коммунарка Украины. – 1923. – №4.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ), ф. 1. Центральний Комітет Комуністичної партії України, оп. 20. По роботі серед жінок, спр. 1783.
4. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 815.
5. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 819.
6. Чирков П.М. Решение женского вопроса в СССР (1917–1937). – М., 1978.
7. Там само. – С. 88–89.
8. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2029.
9. Емельянова Е.Д. Вказана праця. – С. 175.
10. Курченко Т.Е. Опыт работы КП(б)У по осуществлению ленинских идей о вовлечении женщин работниц в активную общественно-политическую жизнь в начале 20-х годов: Автореф. дисс. к. и. н. – К., 1990.
11. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 37. – М., 1963.
12. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Т. 39. – М., 1963.
13. Очередные задачи работы среди женщин. Резолюция XIII съезда РКП(б) и Всеукраинского совещания женотделов. – Харьков, 1925.
14. Там само. – С. 20.
15. Емельянова Е.Д. Вказана праця. – С. 177.